

НАВЧАННЯ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ МАЙСТЕРНОСТІ РОЗПОВІДНОГО СЛОВА

Постановка проблеми у загальному вигляді... Однією з важливих проблем у професійній підготовці майбутнього вчителя є формування майстерності розповідного слова. Важливість зазначеної проблеми обумовлена наявністю дидактичної суперечності між потребами школи, суспільства у висококультурній особистості сучасного вчителя з досконалими, розвинутими мовленнєвими здібностями і вміннями та недостатнім рівнем розвитку цих здібностей у реальній, професійній діяльності, недосконалою методикою і практикою підготовки такої особистості у вищій педагогічній школі. Подолання зазначеної суперечності ми бачаємо у необхідності пошуків шляхів розв'язання цієї актуальної для суспільства й освіти проблеми.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми... Одним з найбільш ефективних засобів впливу на розвиток і формування особистості школяра є розповідь учителя. Вивченням розповіді вчителя займалися відомі вчені, педагоги, методисти Т.Байбара, О.Біляєв, Г.Ващенко, В.Голубков, Л.Горбушина, Л.Зоріна, В.Зябкін, І.Зязюн, А.Капська, Ю.Львова, Т.Ладженська, Л.Толстой, В.Сухомлинський, К.Ушинський, В. Шляхова, О.Штепа та ін.

Формулювання цілей статті... Мета статті – з'ясувати сутність та науково обґрунтувати теоретичні основи побудови евристичної технології навчання майстерності розповідного слова майбутніх учителів, охарактеризувати її змістовні та процесуальні компоненти.

Виклад основного матеріалу дослідження... Численні дослідження вчених-педагогів, психологів, методистів, відомих учителів вказують на виняткове значення розповідного слова вчителя, його незамінність як важливого чинника у навчанні і вихованні духовних і моральних якостей учнів, їх ціннісних орієнтацій, світогляду, розвитку дитини. Невипадково В.О.Сухомлинський стверджував, що мистецтво виховання включає в себе мистецтво володіння словом: "Виховання словом – найслабкіше і найвразливіше місце сучасної школи. Відсутність правильного, вмілого виховання словом в окремих школах породжує багато лиха. Проблема виховання словом – одна з найжиттєвіших і найгостріших проблем, над якими, на мій погляд, передусім треба працювати і в теоретичному, і в практичному плані. Витонченість внутрішнього світу людського світу, шляхетність морально-емоційних відносин не можна ствердити без високої словесної культури самого наставника" [2, с. 321].

Сьогодні більшість педагогів не приділяють належної уваги живому, виразному, емоційному слову замінюючи його новітніми технічними засобами, зокрема комп'ютерними. Так, спостереження вчених свідчать, що тільки один із десяти педагогів регулярно й охоче вводить в свої уроки усні розповіді різного жанру, вісім із десяти випускників ВНЗ не володіють достатньою мірою вміннями опису і викладу різних процесів і явищ з фахового предмету [1, с. 80]. Такий стан справ можна пояснити словами видатного педагога К.Д.Ушинського, який вважав, що навіть талановитому вчителю треба чимало попрацювати, щ створити цілком педагогічну розповідь [4, с. 288]. А тому перед вищою школою постає задача навчити майбутніх фахівців мистецтву професійної розповіді. Вирішення зазначеної проблеми полягає у створенні і застосуванні нових методів, науково обґрунтованих освітніх технологій.

Проблема пошуків нових форм, методів роботи, технологій навчання і виховання не нова в педагогіці. Ще відомий педагог Ян Амос Коменський 400 років тому висловлював думки про необхідність технологізації навчально-виховного процесу освітніх закладів. Його думки підтримують і сучасні вчені В.Беспалько, І.Зязюн, М.Кларін, М.Лазарєв, О.Пехота, О.Полат, В.Євдокімов, І.Прокопенко, С.Сисоева та ін. Вони вважають, що оптимальних результатів у навчанні і вихованні, зокрема у підготовці кваліфікованого і компетентного педагога, можна досягти лише за умови використання науково обґрунтованих новітніх технологій, оснащених найсучаснішими засобами і способами діяльності.

Вивчення значного кола наукової психолого-педагогічної літератури, багаторічний досвід роботи в середній та вищій школі дали нам можливість створити та експериментально перевірити авторську евристичну технологію навчання студентів майстерності педагогічної розповіді. Представлена технологія базується на загально філософській і педагогічній методології, на тих досягненнях педагогічної науки й практики, які пов'язані з невпинними пошуками оптимальних шляхів і способів оволодіння професійною майстерністю розповіді. Вона побудована відповідно до вимог особистісно зорієнтованого, евристичного та культурологічного, критеріально-діагностичного підходів до навчання.

Запропонована технологія формування майстерності педагогічної розповіді майбутніх учителів відноситься до таких дидактичних проектів, які позначені евристичним, тобто пошуковим, створюючим, розбудовчим характером навчальної діяльності. Вона має загальну мету і завдання, чітко визначену структуру: змістові етапи, їх конкретні функції (завдання), форми і способи евристичної діяльності всіх суб'єктів навчального процесу.

В рамках особистісно зорієнтованого (гуманістичного) підходу особистість студента розглядається як неповторна, унікальна цілісність, якій притаманна певна ступінь свободи від зовнішньої детермінації, завдяки тим моральним і духовним цінностям, якими вона керується. Ця активна творча індивідуальність в змозі впливати на свою долю, реалізувати свої здібності і творчий потенціал. А тому ця технологія створює психолого-педагогічні умови для повноцінного оволодіння необхідними професійними знаннями і вміннями, на розвиток і саморозвиток кожного студента, враховуючи його індивідуальні особливості як суб'єкта пізнання і предметної діяльності (І.Бех, А.Хуторський, І. Якиманська).

Гуманістичний підхід (як провідний системоутворюючий у нашому дослідженні) посилюється, конкретизується специфікою і змістом евристичного підходу до навчання й освіти. Особистість оволодіває майстерністю педагогічної розповіді тільки в творчій (евристичній) діяльності, результатом якої є творчий продукт – як зовнішній у вигляді самої розповіді, так і внутрішній – новоутворені чи вдосконалені особистісні якості студента і нова якість його досвіду, взаємовідносин з викладачем і студентами. Згідно з теорією евристичного навчання [5]. Основним видом навчання є самостійна пізнавально-творча діяльність студентів. Самостійна діяльність студентів при цьому підтримується постійною взаємодією з викладачем, який з ретранслятора знань перетворюється в організатора творчої, переважно самостійної роботи студентів. Творча взаємодія викладача і студентів, зумовлена вимогами евристичного навчання, має відбуватися на основі володіння культурою гуманістичного діалогу (М.Бахтін, С.Курганов), який передбачає єдність допомоги і протидії (А.Поддьяков).

Використані нами особистісно зорієнтований та евристичний підходи до навчання органічно інтегруються з культурологічним підходом. Застосування культурологічного підходу до розповіді як до явища професійної культури відображає, з одного боку, загальнокультурні якості, що характерні для всіх чи більшості видів діяльності педагога, а, з іншого – специфічні тільки зазначеному методу діяльності – розповіді. Ми розглядаємо культуру педагогічної розповіді як інтегративну якість певної діяльності вчителя та її конкретного продукту за певними характеристиками їх культурного рівня. Кожна педагогічна розповідь є конкретним показником загальної культури професійної діяльності вчителя й окремим кроком удосконалення цієї культури [3].

Застосування особистісно зорієнтованого, евристичного, культурологічного підходів до формування майстерності педагогічної розповіді майбутніх учителів логічно підводить нас до необхідності застосування діагностичних операцій щодо певних продуктів творчої діяльності студентів. Якщо розповідь вважати продуктом діяльності людини, яка реалізує в ній свої знання, уміння, здібності, рівень інтелекту і культури, то саме цей продукт стає предметом ретельної діагностики як надійного способу виявлення його якості і знаходження резервів для покращення творчої діяльності студентів. Забезпечення діагностично-критеріального підходу до цілепокладання, моделювання, конструювання, оцінки і корекції розповіді студента як до творчого освітнього продукту дає можливість одержати об'єктивні відомості про рівень оволодіння студентами майстерністю педагогічної розповіді в процесі їх професійної підготовки, вносити відповідні корективи в подальшу навчальну діяльність з метою її вдосконалення й оптимізації. Педагогічна діагностика вимагає від дослідників глибоких професійних знань та умінь, ретельності й обачливості. Критерії якості розповіді мають стати важливим орієнтиром при конструюванні та виголошенні творчої розповіді як унікального, неповторного особистісного продукту майбутнього вчителя [3].

Евристична технологія навчання майстерності розповідного слова складається з таких структурних елементів (послідовних етапів пізнавально-творчої діяльності):

1. *Мотиваційно-установчий етап* забезпечує інтерес і увагу студентів до усного виразного слова вчителя, зокрема розповіді, спонукає їх до активної навчально-пізнавальної діяльності з оволодіння педагогічним красномовством. Відомо, що будь-яка діяльність неможлива без мотиваційного підґрунтя, позитивної спрямованості на предмет діяльності. Таким мотивом-збудником до активного опанування майстерності педагогічної розповіді, по-перше, є розуміння й усвідомлення студентами виявленої такої важливої суперечності, як невідповідність між реальними знаннями, вміннями студентів на даному етапі професійної підготовки і бажанням досягти певного рівня професійної компетентності. Не можна нехтувати таким мотиваційним моментом, як невинне бажання наблизитися до майстерної виконавської техніки майстрів усного виразного слова, щоб впливати на думки і почуття слухачів. Нарешті, засвідчено і такий мотиваційний чинник, як прагнення до саморозвитку, самореалізації свого творчого потенціалу. У зв'язку з цим мотиваційно-установчий етап діяльності об'єктивно вимагає різних методів і засобів мотиваційного впливу. Це налаштування студентів на цікаву пошукову й конструктивну роботу, демонстрація коротких зразків красномовства, бесіди педагога про силу виразного слова, особистий приклад викладача, який звертається до студентів з виразною розповіддю, презентуючи при цьому свою риторичну майстерність.

2. *Теоретична підготовка студентства з основ риторики і риторичної майстерності* включає ряд послідовних кроків навчальної діяльності. Це вивчення історії розвитку риторики, зокрема педагогічного красномовства, зосередження при цьому уваги на сутності і змісті цих понять, на основних якісних характеристиках усного виступу професійного оратора, вчителя. Далі з'ясовується роль майстерного володіння

словом в політичному і суспільному житті країни. Доречно характеризується сучасний етап розвитку риторичної майстерності, педагогічного красномовства. Йдеться ознайомлення з основними законами риторики, законами текстотворення. Після цього забезпечується засвоєння теорії педагогічної розповіді: історія розвитку розповіді як одного з найбільш відомих і водночас недостатньо досліджених творчо-монологічних методів навчання і виховання, функції та місце в навчально-виховному процесі, характеристика її видів, особливості сюжетно-композиційної побудови, критерії усного виразного мовлення. Приділяється увага вивченню основ педагогічної техніки, зокрема техніки мовлення, основ саморегуляції для забезпечення якісної передачі навчальної інформації. Навчальний матеріал може вивчатися за допомогою таких методів і форм роботи, як лекція, бесіда, самостійне опрацювання спеціальної наукової літератури, доповіді та повідомлення студентів з окремих теоретичних питань, “круглий стіл”, обговорення, диспут, співбесіда, індивідуальні та групові консультації. Для визначення рівня засвоєння студентами теоретичного матеріалу можна провести інтерв’ювання, бесіду-опитування, анкетування, тестування.

3. *Операційний етап* передбачає застосування теоретичних знань, розвиток практичних здібностей і умінь у створенні педагогічної розповіді та її виголошення перед слухацькою аудиторією. Спочатку студенти прослуховують й аналізують (за спільно розробленими разом з викладачами критеріями) взірцеві промови відомих ораторів-риторів, розповіді вчителів-майстрів, викладачів університету, виступи вчених, політичних діячів, звертаючи увагу на логічність і послідовність викладу думок, доцільність структурної побудови, уміння добирати художньо-зображувальні засоби для яскравої передачі змісту свого виступу і для емоційного впливу на слухачів. Потім студенти на репродуктивно-пошуковому рівні складають розповіді за певними еталонами-зразками, аналізують за розробленими критеріями. Наступна дія – самостійна робота кожного студента над створенням власної творчої розповіді. Згідно евристичного навчання студентам надається можливість вільно обирати або самостійно формулювати найбільш привабливу і цікаву тему для своєї розповіді, обирати її жанр. Ця робота включає: а) написання і виголошення розповіді; б) захист свого творчого продукту; в) самооцінка твору за розробленими критеріями; г) рецензування представленої розповіді товаришам; д) аналіз та експертна її оцінка. В разі потреби студенти мають можливість вдосконалити свою творчу розповідь, враховуючи зауваження і рекомендації своїх товаришів та експертів. Розповідь має бути побудована за всіма законами логіки мовлення, образності, передавати певний емоційний настрій, її інтонації мають відповідати меті словесної дії. Водночас студенти намагаються створити такий творчий продукт, який виходить за рамки заданих еталонів, зразків і стає виразом суто власних думок, спостережень, бачення і відчуття своєї проблеми. Процес формування майстерності розповідного слова стає повноцінним і досить ефективним за умови творчої взаємодії студента і викладача, при координації, узгодженості педагогом всіх основних і побічних чинників, що впливають на процес освоєння майстерності слова.

Форми, способи і методи роботи на даному етапі навчального процесу можуть бути найрізноманітнішими: практичні заняття, самостійна робота, робота в мікрогрупах, захист власного проекту творчої розповіді, ділова гра та ін.

4. *Діагностично-оціночний етап* являє собою комплекс педагогічних дій, спрямованих на вимірювання за розробленими показниками і критеріями якості освітнього продукту студентів – творчої розповіді, її оцінку, продуктивність зусиль авторів, вплив виступу на уявних і реальних слухачів, досягнення адекватної оцінки розповіді і встановлення шляхів її корекції, вдосконалення.

Діагностична діяльність викладача і студентів природно здійснюється на всіх етапах зазначеного вище технологічного процесу. Починається вона з визначення стартових можливостей та здібностей студентів до педагогічної розповіді з метою доцільної організації навчальної роботи. Остаточна діагностика рівня досягнення майстерності педагогічної розповіді майбутнього фахівця об’єктивно свідчить про його реальну готовність до мовленнєвої професійної діяльності.

Для вимірювання й оцінки досягнень студентів застосовується комплекс діагностичних методів: спочатку самооцінка студентами своїх розповідей (за розробленими критеріями якості), усні і письмові рецензії прослуханих розповідей товаришів, експертна оцінка і пропозиції спеціалістів, підсумковий рейтинг студентів за результатами змагань з риторичної майстерності на загально університетських, обласних конкурсах педагогічної творчості і майстерності.

5. *Корекційний етап* у відповідності з об’єктивними відомостями про рівень оволодіння студентами майстерністю педагогічної розповіді передбачає внесення відповідних коректив у створені творчі продукти (розповіді), а також змін в подальшу навчальну діяльність.

6. *Практичне застосування набутих умінь і навичок* – заключний етап у формуванні і вдосконаленні майстерності педагогічної розповіді. Він створює студентам необхідні умови для успішної самореалізації свого творчого потенціалу у різних видах навчально-виховної, науково-дослідної, художньо-естетичної, громадсько-політичної роботи у школі та ВНЗ. Така діяльність дає можливість перевірити на практиці, в реальних умовах або наближених до них свої можливості, здібності до майстерної мовленнєвої діяльності.

Основні форми і методи організації зазначеного етапу: проведення конкурсів ораторів, виступи, повідомлення, КТС.

Висновки... Отже, представлена евристична технологія навчання майстерності педагогічної розповіді активізує пізнавальну діяльність студентів з оволодіння мистецтвом розповідного слова, забезпечує повноцінне засвоєння необхідних професійних знань і вмінь, творчий розвиток особистості студента з врахуванням його індивідуальних особливостей як суб'єкта пізнання і предметної діяльності; підносить на більш якісний рівень підготовку майбутнього вчителя до педагогічної діяльності та самореалізації професійно-творчого потенціалу. У подальшій роботі планується поглибити дослідження.

Література

1. Лазарев М.О. Основи педагогічної творчості [Текст] навчальний посібник / М.О. Лазарев. – Суми : ВВП "Мрія". – ЛТД, 1995. – 212 с.
2. Сухомлинський В.О. Слово вчителя в моральному вихованні. Вибрані твори: в 5-ти томах / В.О.Сухомлинський. – Т. 5. – К. : Радянська школа, 1977. – С. 321-330.
3. Уварова А.М. Педагогічна розповідь: культурологічний та діагностичний аспекти /А.М.Уварова // Педагогічні науки. зб. наук. праць. – Суми, СДПУ ім. А.С.Макаренка, 2000. – С. 328-337.
4. Ушинський К.Д. Рідне слово. Книжка для тих, хто навчає. Вибрані педагогічні твори : у 2-х томах: пер з рос. /К.Д. Ушинський. – Т. 2 – К. : Рад школа, 1983. – С. 288-399.
5. Хуторской А.В. Эвристическое обучение: Теория, методология, практика / А.В. Хуторской. – М. : Международная педагогическая академия, 1998. – 266 с.

Анотація

У статті представлено евристичну технологію навчання майбутнього вчителя майстерності педагогічної розповіді, яка забезпечує успішне оволодіння мистецтвом усного розповідного слова.

Аннотация

В статье представлена эвристическая технология обучения будущего учителя мастерству педагогического рассказа, которая обеспечивает успешное овладение искусством устного выразительного слова.

Summary

The article deals with the heuristic technology of training a future teacher the skills of pedagogical story which ensures the successful becoming proficient in the expressive art of oral speech.

Ключові слова: евристична технологія, педагогічна розповідь, професійна підготовка, майстерність усного виразного слова.

Ключевые слова: эвристическая технология, педагогический рассказ, профессиональная подготовка, мастерство устного выразительного слова.

Key words: heuristic technology, pedagogical story, professional training, skills of expressive art of oral speech.

Подано до редакції 24.10.2011.

УДК 373.5.016:821.161.2.09

©2012

Уліщенко В.В.

ІНТЕРСУБ'ЄКТНІСТЬ У КОНТЕКСТІ ОСОБИСТІСНО ОРІЄНТОВАНОГО НАВЧАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Постановка проблеми у загальному вигляді... Стратегія розвитку сучасної освіти стимулює появу нових технологій, моделей, методів, прийомів і форм навчання, які потребують залучення відповідної термінології, важливої для тлумачення сутності педагогічних новацій. Саме тому появу нових термінів не слід вважати негативною практикою, навпаки, це є свідченням неперервного пошуку ефективних шляхів і каналів пізнання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми... Особистісно орієнтоване навчання як цілісна філософсько-дидактична система має забезпечувати «...успішний рух суб'єкта від наявного «образу-Я» до бажаного «Я-ідеалу»...» [7; с. 9]. Одним із його постулатів, за визначенням С. Подмазіна, є акцент на особистісній унікальності «Я» і «Ти», важливості їхнього віддзеркалення одне в одному. Звернемо увагу на термін, використовуваний ученим, – «віддзеркалена суб'єктність», що застосовується для позначення форми репрезентації «Іншого» в життєвому просторі «Я». Вона стимулює пізнання, творчість і рефлексію. «Відбиваючись у мені, суб'єкт виступає як активне, діяльне начало, що змінює мій погляд на речі, формує нові прагнення, ставить переді мною нові цілі; мотиви і наслідки його активності не залишають мене байдужим, вони є важливими для мене, або, інакше кажучи, мають для мене певний особистісний смисл», – зазначає С. Подмазін [7; с. 41]. Цілком зрозуміло, йдеться не про взаємодію як інтеракцію, а про взаємодію, що здатна впливати на думки, емоції, почуття, духовні цінності суб'єктів, про особливий тип діалогу – інтерсуб'єктний.

Серед останніх публікацій, присвячених висвітленню специфіки інтерсуб'єктного, на особливу увагу заслуговують роботи психологів (Г. Ковальова, М. Сарджвеладзе, Е. Сайко), педагогів (В. Солоніна),